
PAVEL VILIKOVSKÝ JE PRYČ

NAD POSLEDNÍ AUTOROVOU PRÓZOU *RAJc JE PREČ*

LUBOMÍR MACHALA

PAVEL VILIKOVSKY IS GONE. OVER THE AUTHOR'S LAST PROSE *RAJc JE PREČ*

A brief recapitulation of Pavel Vilikovský's life and work prefaces an analytical-interpretive commentary on his last published prose *RAJc je preč*, which can be considered a personal review of one's real life and creativity, which – thanks to its approach – goes beyond the personal framework. In this piece of work, Vilikovský (re)presents and critically reflects his life experience, joys, traumas, loves (more precisely: intimate relationships), friendships, and creativity very openly and in detail. All of this using his usual creative instruments, i.e. intellectual scepticism, grotesque optics, irony, self-irony and inimitable mastery of language and composition.

Keywords: Pavel Vilikovský; last prose; analysis and interpretation

Psal se rok 1983, když na Slovensku vyšla novela s detektivní zápletkou pojmenovaná *Prvá veta spánku*. Příznivci tradičního detektivního čtení z ní nemohli být nadšeni, protože odhalení vraha mladé dívky bylo „odbyto“ na několika řádcích, ostatní text byl věnován vyšetřovateli, jeho nitru a vztahům k okolitému světu. Ale ti, kteří si váží minuciózní a invenční práce s jazykem, pronikavé a detailní introspekce, kompozičního mistrovství a myšlenkové nekonvenčnosti i obsažnosti, jistě přivítali, že po osmnácti letech od vydání svého úspěšného knižního debutu *Citová výchova v marci* se do literatury (respektive ke knižnímu publikování) vrátil jeden z největších objevů nadějeplných šedesátých let Pavel Vilikovský.

Vilikovský se narodil 27. 6. 1941 v Palúdzke⁽¹⁾ jako mladší ze dvou synů manželů Vilikovských. Rodinné prostředí předznamenalo autorovu profesní a tvůrčí kariéru. Matka byla učitelkou angličtiny, otec literárním historikem, bratr se stal významným anglistou a překladatelem. Fatální vliv pak měla otcova předčasná smrt, tento významný medievalista českého původu působící na bratislavské univerzitě totiž zemřel po banální operaci v Brně, když mu bylo pouhých čtyřicet dva let. Malému Pavlovi tehdy bylo pět.

Ani ne dvacetiletý pak koncem padesátých let Vilikovský zveřejňoval své první texty v časopise *Mladá tvorba*. V té době krátce studoval na pražské FAMU a po návratu do Bratislavy absolvoval v letech 1960–1965 na tamní Filozofické fakultě Univerzity Komenského obor slovenština – angličtina. Ještě před završením studií nastoupil do redakce časopisu *Slovenské pohľady*. Jako časopisecký či nakladatelský redaktor pak pracoval až do odchodu do důchodu. Z jeho redakční praxe vyzvedněme alespoň páté číslo časopisu *Slovenské pohľady* z roku 1970, v němž spolu s Milanem Šútovcem dali prostor českým autorům, kteří už byli doma vykazováni z publikačního prostoru. A pak dlouholeté působení v *Romboidu*, kde nakonec i v šéfredaktorské pozici přispíval k vysoké úrovni této literární revue.

K Vilikovského rezignaci publikovat v posrpnových poměrech své prózy patrně výrazně přispěla inkviziční reakce na zmíněné číslo časopisu *Slovenské pohľady*. O to víc překládal z anglické i americké literatury. Psát ale nepřestal, a když se na začátku osmdesátých let poněkud uvolnily společenské i nakladatelské poměry, vydal v úvodu zmíněnou prózu. Návrat do slovenské literatury potvrdil v roce 1989, kdy jak se sebeironií sobě vlastní po čase komentoval v osobním rozhovoru, „zaplevelil“ slovenská knihupectví hned třemi knihami: povídkovým souborem *Eskalácia citu*, parodií na špionážní četbu *Večne je zelený* a dvojnovelou *Kôň na poschodí, slepec vo Vrábľoch*,

1 Dnes součást Liptovského Mikuláše, ovšem dům, ve kterém Pavel Vilikovský strávil část dětství, je pod vodami přehrady Liptovská Mara.

v níž zejména titulní próza prezentovala autorovo psychologické mistrovství.⁽²⁾

Tři polistopadové dekády přinesly tucet prozaických knih Pavla Vilikovského (próza *Slovenský Casanova* vyšla společně s novelou La-jose Grendela *Okno po erotických snoch*) a dvě z oblasti společenské publicistiky: *Okrídlená klietka* prezentovala Vilikovského fejetony proložené epigramy Tomáše Janovice, *Vyznania naivného milovníka* jsou pak výběrem z autorových dalších žurnalistických textů a esejů.

Ne u každého tvůrce platí, že s přibývajícími léty přibývá i kvalita jeho děl, u Vilikovského to však platilo měrou vrchovatou, jak dokládají prózy *Prvá a posledná láska* (2013) či *Letmý sneh* (2014). A dle mého též protichůdněji přijímaná *Krásna strojvodkyňa, krutá vojvodkyňa* (2017) – mj. provokativní výzva literárním vědcům, potuteleně podvracející naše pinožení v oblasti literární recepce a hierarchizace.

Proto není divu, že slovenská média věnovala úmrtí Pavla Vilikovského prostor, na jaký se ta česká při odchodu třeba Bohumila Hrabala nevzmohla ani náhodou. Ze všech ohlasů považuji za nejvýstižnější ten nejstručnější podepsaný Milanem Lasicou: „Bol to autor európskeho formátu a autentická intelektuálna elita“ (Lasica 2020: 12).

Poslední Vilikovského kniha byla vydána v roce 2018 a nese název *RAJc je přeč.* V dosavadních, veskrze pozitivních ohlasech tohoto románu⁽³⁾ často rezonovala jeho autorská charakteristika, a sice že

2 Samozřejmě šlo o zveřejnění textů, které Vilikovský napsal během sedmdesátých a osmdesátých let, v případě souboru *Eskalácia citu* dokonce znovu vydal prózy z debutu *Citová výchova v marci* (1965), doplněné o několik mladších povídek.

3 „Myslím, že Vilikovský v tejto próze zúročil všetku svoju životnú a tvorivú skusenosť, na jednej strane podloženú senzibilitou a emaptiou, na druhej strane autorským odstupom, racionalitou a sebaíroniou. [...] Vilikovský sústredene hľadá a nachádza podstatu života, nejednoznačných vzťahov, vyhmatava všetko ľudské a prirodzené, a práve cez tieto výrazné motívy presvitá nezameniteľný odkaz jeho proaizického diela“ (Brück 2020: 32).

„Dodávam ešte, že aj majstrovsky napísané literárne diela sú tu keď už nie na večnosť, tak aspoň na dlhý čas“ (Hochel 2019: 94).

„Vilikovský je v ‚rajci‘ vo svojej vrcholnej kondícii, ako sme ho poznali v už spomínanom večne zelenom, či koňovi na poschodí, psovi na ceste, letmom snehu... Vilikovský precízne ukladá vedľa seba bystré postrehy o veciach veľkých aj každodenných, šetrí pritom silnými formuláciami či slovami, o veľkých citoch ani nehovoriac, sú však v jeho texte prítomné a premyslene skomponované, ale súčasne aj karikované a prevracané na hlavu a späť, prinášajúc ďalšiu nečakanú konotáciu“ (Kotian 2019).

jde o „vymyslený vlastní životopis“ (Vilikovský 2018: 283), na jiném místě Vilikovský zmiňuje též „moju podobizňu“ (ibid.: 170).⁽⁴⁾ Předchozí stručné ohlédnutí za životem a tvorbou tohoto autora tedy má svůj význam i pro následující analyticko-interpretační pasáže.

V rozsáhlé tvorbě Pavla Vilikovského byla autopsie přítomná vlastně už od samotných počátků, ale u dřívějších textů v latentní, nepříliš evidentní podobě. Z tohoto inspiračního zdroje začalo jako jedno z prvních a zároveň nejniternějších a nejnaléhavějších vystupovat téma otcovy předčasné smrti – viz třeba úvodní povídka knihy *Krutý strojvodca* (1996), nazvanou „Všetko, čo viem o stredoeurópanstve“, nebo prózy „Pán spomienok“ a „Gašpar, Melichar, Baltazárová“ z knihy *Čarovný papagáj a iné gýče* (2005), mimochodem prvního titulu oceněného roku 2006 Anasoft literou, patrně nejprestižnější slovenskou literární cenou. V tomto povídkovém souboru jsou autobiografické prvky obsaženy také v tzv. metaliterárních prózách, jejichž nositelem je postava redaktora Vojtka z literárního časopisu *Trilobit*.

Jak už víme z připomenutých ohlasů posledního románu Pavla Vilikovského *RAJc je preč*, má jeho hlavní postava autobiografické kontury, upřesněme tedy ještě, že jde o protagonistu vyprávěcího. A také bilancujícího. *RAJc je preč* je skutečnou životní a tvůrčí bilancí, která ovšem svým vyzněním přesahuje osobní rámec. Vilikovský zde velmi otevřeně a detailně zpřítomňuje a kriticky reflektuje svou životní zkušenost, své radosti, traumata, lásky (přesněji: niterné vzťahy), přátelství, tvorbu. To vše s využitím svého obvyklého tvůrčího instrumentáře, tedy intelektuální skepse, groteskní optiky, ironie, sebeironie a nenapodobitelného jazykového i kompozičního mistrovství. A také dalších postav inspirovaných vlastními rodinnými příslušníky, respektive příslušnicemi. Protože jde o babičku a matku. Praměti je vyličena jako mimořádně silná osobnost, která se musela

4 Specifičnost autobiografického psaní Pavla Vilikovského ve svých ohlasech registrují a reflektují například Miroslav Brück (2019: 31), Karol Csiba (2019: 80–81), Marcel Forgáč (2019) anebo Igor Hochel (2019: 92). Nejvýstižněji a nejobsáhleji o ní pojednal Peter Zajac ve svém mimořádně fundovaném doslovu k reprezentativnímu vydání výboru z Vilikovského prozaické tvorby, který vyšel pod titulem *Prózy* v roce 2005 (viz s. 844–845, 859 a 873).

vyrovnat se smrtí svých tří dětí a také předčasným odchodem manžela. U této mnohaleté vdovy vypravěč tráví nezanedbatelnou část svého dětství, ona ho ovlivňovala svou věcností, přísností, emoční uzavřeností. Její dcera, matka hlavního hrdiny, se musela vyrovnávat s obdobným údělem mladé vdovy a osamocené matky. Vypravěč ale skrze matčinu postavu krom jiného demonstruje esenci ženství. Protože ta je však nejednoduchá a plná protimluvů, vymyká se nějakým jednoznačným charakteristikám a tvrzením, využívá k tomuto účelu také postavy jiných žen, respektive dívek a hlavně shakespearovskou Ofélii, která mu svou radikální sebevražednou reakcí na ztrátu muže-milence, slouží jako protikladný princip vůči vdovskému přijetí ztráty (absolutní) muže-manžela, smíření se s osudem (za stálé rezonance leitmotivu románu „Ide o to přežít“, Vilikovský 2018).

Jiná Shakespearova postava, tedy Hamlet,⁽⁵⁾ posloužila Vilikovskému k emblematické ilustraci mužského principu a v neposlední řadě dokreslení autoportrétu. Autoportrétu postihujícího (jak už výše naznačeno: silně sebeironicky) celý životní oblouk od dětských prožitků přes mládí a další zrání, tedy časy plné hledání, tápání, okouzlení, furiantství i zklamání až k postupnému ochabování těla, myslí a emoční vnímavosti či angažovanosti. „Rajc je přeč [...]. Zodrala sa mi zvedavosť. Ide o to přežít, o nič iné nejde“ (ibid.: 95).

Leitmotiv přežívání, vlastně přežívání všedního dne tvoří incipit knihy a v dalším textu je využit jednak k rytimizaci výpovědi, ale jednak je také nejruzněji modifikován, což rozšiřuje, zmnožuje sémanticky prostor sdělení. Při životním bilancování je autor nemilosrdně upřímný a skeptický, zejména vůči sobě, přesněji vyjádřeno vůči protagonistovi. A jeho vývoj líčí jako proces permanentního zrání a kompletování: „Tak či onak, vyplýva mi z toho, že kým žijeme, nikdy nie sme definitívni“ (ibid.: 133).

5 Jak dokládá Peter Zajac v už vzpomenutém doslovu, je právě postava Hamleta ve Vilikovského prózách velmi často připomínána, variována, modifikována. Snad už ani není nutno zdůrazňovat, že především v ironizujícím pojetí.

Ale v samotném závěru se přece jen zableskne paprsek snad ani ne naděje, ale jisté útěchy: „Ide jednoducho o to, prežiť všedný deň; podľahnúť na chvíľu ilúzii, že keď bude mať zmysel, budem mať možno zmysel aj ja“ (ibid.: 284).

RAJc je preč a definitivně pryč je i jeho autor, který 10. 2. 2020 začal psát první větu svého věčného spánku. V explicitu Vilikovského posledního románu najdeme jeho další leitmotiv, věčnost *Šavlového tance* Arama Chačaturjana: „Všetko sa raz pominie. Večný je iba Šabl'ový tanec Arama Chačaturjana“ (ibid.: 284). Což zcela jistě není jen hold jedné geniální skladbě, ale hold umění jako takovému. A jsem přesvědčen, že Pavel Vilikovský nám zanechal ve svém závěrečném textu dalšího adepta věčnosti, byť v roce 2019 dala porota Anasoft litery nakonec přednost próze *Jedenie* od Ivana Meděšiho. To už je úděl literárních cen, že při jejich přidělování bývají zohledňovány mnohdy i jiné faktory než umělecká kvalita a přínosnost textu. Ačkoliv je mi v zásadě nekonvenční a provokativní próza Meděšiho sympatická, jsem přesvědčen, že nebýt skutečnosti, že Pavel Vilikovský už získal Anasoft literu dvakrát (podruhé to bylo v roce 2014 za knihu *Prvá a posledná láska*), nemohlo by *Jedenie* proti závěrečnému Vilikovského majstrštyku uspět v žádném případě.

prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc.

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Křížkovského 10

771 80 Olomouc

lubomir.machala@upol.cz

PRAMENY

VILIKOVSKÝ, Pavel

2018 *RAJc je preč* (Bratislava: Petrus)

LITERATURA

BRÜCK, Miroslav

2020 „Ide o to prežiť všedný deň“ Niekoľko slov o P. Vilikovskom a jeho knihe „RAJc je preč“; *Fraktál* 3, č. 4, s. 30–32

FORGÁČ, Marcel

2019 „Ubúdanie pôvabu“; *Knižná revue*, č. 4, <https://www.litcentrum.sk/recenzia/ubudanie-povabu> [prístup 15. 6. 2021]

HOCHÉL, Igor

2019 „Nezvyčajné rozprávanie o bežnom živote (Pavel Vilikovský: RAJc je preč)“; *Romboid* 54, č. 3, s. 91–94

KOTIAN, Róbert

2019 „Smrť, dane a Vilikovský“; *Sme.sk*, <https://kultura.sme.sk/c/22064709/smrt-dane-a-vilikovsky.html> [prístup 15. 6. 2021]

LASICA, Milan

2020 „Bol autor...“; in „Vzácný priateľ a citlivý ironik, ktorý písal stále lepšie. Na spisovateľa Pavla Vilikovského spomínajú jeho kolegovia a blízki ľudia“; *Denník N*, 12. 2., s. 12

ZAJAC, Peter

2005 „Od totálnej citovosti k autobiografickej pamäti“; in Pavel Vilikovský, *Prózy* (Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV), s. 814–873